

صلى الله عليه وسلم

الف

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد «M.A.»

گرایش: تاریخ ایران دوره اسلامی

عنوان:

بررسی بانکداری در ایران از تأسیس بانک شاهنشاهی تا شهریور ۱۳۲۰ ش

استاد راهنما:

دکتر محمد نبی سلیم

استاد مشاور:

دکتر حسین میروی

نگارش:

شهلا میرشریفی

۱۳۸۹/۳/۱۷

تابستان ۱۳۸۷

۱۳۷۸۵۳

معاونت امور علمی و پژوهشی
شهر ری

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی ، گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد « M.A. »

گرایش : ایران دوره اسلامی

عنوان :

بررسی بانکداری در ایران از تاسیس بانک شاهنشاهی تا شهریور ۱۳۲۰ ش

نگارش :

شهلا میر شریفی

تابستان ۱۳۸۷

۱. دکتر محمد نبی سلیم

۲. دکتر حسین میری

۳. دکتر حمید مشعوف

هیأت داوران :

سپاسگزاری

پروردگارا سپاس و ستایش ترا است که با قلم قدرت خویش، جامعه‌ی بشریت را به زیور علم و دانش آراستی و انسانیت را زیر لوای فرهنگ جوامع، تعالی بخشیدی.

بنا بر سنت مالوف نگارنده، وظیفه‌ی خویش می‌داند تا از راهنمایی‌های ارزنده و اثربخش استادان راهنما و مشاور خویش سپاسگزاری کند. بویژه از شکیبایی و دقت نظر استاد راهنمای خویش، جناب آقای دکتر محمد نبی سلیم و ارشادات روشن گرایانه و تخصصی استاد محترم مشاور، جناب آقای دکتر حسین میری صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم.

همچنین از همسر گرامی و مهربانم که در فراهم‌آوری تدارکات انجام تحقیق یار و مددکارم بود سپاسگزارم.

از ارشادات و راهنمایی‌های استادان محترم، آقای دکتر حسن شادپور و آقای دکتر سید داود قریشی، نیز کمال تشکر را دارم.

در همین جا نیز، جا دارد که از زحمات بی‌شائبه‌ی خواهران عزیزم که چون، مادری مهربان در طول تحصیل، پشتیبان من بوده‌اند تشکر و قدردانی نمایم.

در نهایت از تمامی مسئولین کتابخانه‌ها، به خصوص کتابخانه‌ی آستان قدس رضوی و کتابخانه‌ی عمومی شهر سمنان که همکاری صمیمانه با بنده داشته‌اند تشکر می‌نمایم و به‌روزی آنان را از درگاه ایزد متعال، خواستارم.

تقدیم به:

همسر عزیزم

و

گل های سرخ زندگی ام

درسا، محمد و پارسا

که سختی های دوران تحصیل را پذیرفتند.

و هدیه به:

روح بزرگ مادر و پدرم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	چکیده
۲.....	مقدمه
۴.....	هدف پژوهش
۵.....	پرسشها و فرضیات تحقیق
۶.....	فصل های پژوهش
۷.....	پیشینه ی تحقیق
۸.....	روش پژوهش
۹.....	نقد و بررسی منابع

فصل اول: نگاهی به ساختار صرافی (نخستین نمود بانکداری)

۱۰.....	۱-۱- واژه شناسی
۱۳.....	۲-۱- پیشینه مؤسسات شبه بانک در عصر باستان
۱۴.....	۱-۲-۱- میان رودان
۱۵.....	۲-۲-۱- یونان و روم
۱۷.....	۳-۲-۱- آسیای شرقی
۱۹.....	۳-۱- پیشینه بانک (صرافی) در تمدن غرب
۱۹.....	۱-۳-۱- قرون وسطی (از قرن پنجم تا پانزدهم میلادی)
۲۰.....	۲-۳-۱- عصر جدید (سده پانزدهم به بعد)
۲۵.....	۴-۱- پیشینه بانکداری (صرافی) در ایران باستان

- ۱-۴-۱- دوران هخامنشی ۲۶
- ۱-۴-۲- دوران اشکانی ۲۸
- ۱-۴-۳- ساسانیان ۲۹
- ۱-۵- جمع بندی ۳۱

فصل دوم: بانکداری (صرافی) و اسوه های پیش از سرمایه داری در ایران

- ۱-۲- از استیلای اعزاب تا ایلغار مغول ۳۲
- ۲-۲- از زوال ایلخانان تا بر آمدن قاجاریان ۳۷
- ۲-۳- جمع بندی ۴۱

فصل سوم: صرافی و بانکداری در دوره های رشد سرمایه داری

- ۱-۳- صرافی و بانکداری از صعود قاجاریه تا ۱۳۰۸ ق / ۱۸۹۰ م ۴۲
- ۱-۱-۳- عملیات صرافی (بیجک - برات و...) ۴۵
- ۲-۳- زمینه های ایجاد بانک در ایران ۴۸
- ۳-۳- امین الضرب و تشریح ضرورت بانک ایرانی ۵۱
- ۴-۳- نخستین بانک ها ۵۳
- ۵-۳- بانک جدید شرقی ۵۵
- ۶-۳- جمع بندی ۵۷

فصل چهارم: بانک شاهنشاهی ایران

- ۱-۴- زمینه های تأسیس بانک شاهنشاهی ۵۸

- ۶۱-۱-۱-۴- اعطای امتیاز بانک شاهنشاهی.....
- ۶۶-۲-۱-۴- نحوه فعالیت بانک شاهنشاهی.....
- ۶۹-۳-۱-۴- حق انحصاری انتشار اسکناس.....
- ۷۳-۴-۱-۴- علل فسخ حق صدور اسکناس.....
- ۷۵-۵-۱-۴- بانک شاهی و پرداخت قرضه به دولت ایران.....
- ۷۶-۶-۱-۴- دوره پایانی فعالیت های بانک شاهنشاهی.....
- ۷۹-۷-۱-۴- جمع بندی.....

فصل پنجم: بانک استقراض روس

- ۸۰-۱-۵- زمینه های تأسیس بانک استقراضی روس در ایران.....
- ۸۴-۲-۵- اعطای امتیاز بانک.....
- ۸۷-۳-۵- فعالیت های بانک استقراضی روسیه.....
- ۹۰-۴-۵- پرداخت قرضه به دولت ایران.....
- ۹۲-۵-۵- مخالفین و رقیبان.....
- ۹۲-۱-۵-۵- امین الضرب علیه بانک استقراضی.....
- ۹۳-۲-۵-۵- روابط مالی بانک استقراضی با مؤسسات تجاری.....
- ۹۳-۱-۲-۵-۵- مؤسسه جمشیدیان.....
- ۹۴-۲-۲-۵-۵- مؤسسه تومانیانس.....
- ۹۵-۳-۲-۵-۵- مؤسسه جهانیان.....
- ۹۷-۶-۵- رقابت بانک استقراضی با بانک شاهنشاهی.....
- ۹۷-۱-۶-۵- رقابت بانک استقراضی و شاهنشاهی در عرصه های اقتصادی.....
- ۹۹-۲-۶-۵- مسابقه های دو بانک برای شکار امتیازات.....

۱۰۱..... ۵-۶-۳- دوره پایانی فعالیت های بانک استقراضی روس

۱۰۴..... ۵-۷- جمع بندی

فصل ششم: دیگر بانک های خارجی

۱۰۵..... ۶-۱- بانک عثمانی

۱۰۶..... ۶-۲- بانک ایران و آلمان

۱۱۱..... ۶-۳- اثرات بانک های خارجی در تحولات بانکداری ایران

۱۱۴..... ۶-۴- جمع بندی

فصل هفتم: تأسیس بانک ملی ایران

۱۱۵..... ۷-۱- اوضاع اقتصادی ایران قبل از تأسیس بانک ملی (۱۳۰۷ ش)

۱۱۹..... ۷-۲- کوشش مشروطه خواهان برای تأسیس بانک ملی

۱۲۸..... ۷-۳- مخالفت بانک شاهنشاهی و استقراضی با تأسیس بانک ملی

۱۳۰..... ۷-۴- اوضاع ایران بعد از جنگ جهانی اول

۱۳۱..... ۷-۵- روند شکل گیری نخستین بانک ایرانی (بانک سپه)

۱۳۱..... ۷-۱-۵- سرمایه و امکانات بانک

۱۳۴..... ۷-۶- مؤسسه رهنی ایران

۱۳۵..... ۷-۷- تأسیس بانک ملی ایران

۱۳۹..... ۷-۱-۷- سرمایه بانک

۱۴۲..... ۷-۲-۷- ارکان بانک

۱۴۶..... ۷-۳-۷- وظایف بانک

- ۱۴۸..... انتشار اسکناس ۴-۷-۷
- ۱۵۱..... فعالیت بانک ملی از سال ۱۳۱۱ تا ۱۳۲۰ ش ۸-۷
- ۱۵۳..... مؤسسه های تابع بانک ملی ایران ۹-۷
- ۱۵۳..... صندوق پس انداز ملی ۱-۹-۷
- ۱۵۴..... بانک فلاحتی ۲-۹-۷
- ۱۵۵..... بانک کارگشایی ۳-۹-۷
- ۱۵۷..... وجوه افتراق و اشتراک بانک سپه و بانک ملی ۱۰-۷
- ۱۵۸..... جمع بندی ۱۱-۷

فصل هشتم: نتیجه گیری

- ۱۵۹..... ۱-۸ نتیجه گیری

پیوست ها

- ۱۶۲..... پ - ۱ امتیاز نامچه ی بانک شاهنشاهی
- ۱۸۴..... پ - ۲ الحاقیه ی وزارت مالیه در موضوع امتیاز نامه ی بانک شاهنشاهی
- ۱۸۵..... پ - ۳ حق امتیاز بانک شاهنشاهی در ۱۹۳۰ م / ۱۳۰۹ ق
- ۱۸۶..... پ - ۴ بخشنامه ی وزارت مالیه جهت نشر بلیط های یک تومانی
- ۱۸۷..... پ - ۵ بخشنامه ی وزارت مالیه در موضوع انتشار اسکناسهای بانک شاهنشاهی
- ۱۸۸..... پ - ۶ اعلان بانک شاهنشاهی راجع به جمع آوری اسکناس های بانک شاهنشاهی در ۱۳۰۹ ش
- ۱۸۹..... پ - ۷ بخشنامه ی وزارت مالیه جهت انتزاع حق صدور اسکناس از بانک شاهنشاهی
- ۱۹۰..... پ - ۸ امتیاز نامه ی بانک استقراضی روس
- ۱۹۳..... پ - ۹ مطالب منتشر شده در روزنامه ی ایزوستیای مسکو راجع به رقابت بانک شاهنشاهی با بانک ملی ایران

- پ - ۱۰ اساسنامه ی بانک پهلوی قشون (بانک سپه) در ۱۳۰۴ ش، به همراه ضمیمه ی انگلیسی ۱۹۵
- پ - ۱۱ توسعه ی شعبات بانک پهلوی (سپه) در شهرستانهای مختلف ایران ۲۰۸
- پ - ۱۲ تغییر نام بانک پهلوی به بانک سپه در ۱۳۱۶ ش ۲۰۹
- پ - ۱۳ قانون اجازه تأسیس بانک ملی ایران در ۱۳۰۷ ش ۲۱۰
- پ - ۱۴ اساسنامه ی بانک ملی ایران مصوب خرداد ۱۳۰۷ ش ۲۱۳
- پ - ۱۵ قانون اجازه استخدام متخصص خارجی برای بانک ملی ایران ۲۲۵
- پ - ۱۶ بیان بانک ملی در ۱۳۰۴ ش ۲۲۶
- پ - ۱۷ توسعه ی عملیات بانک ملی در شهرستانهای مختلف ایران ۲۳۱
- پ - ۱۸ نقل و انتقال وجوه و ودایع دولتی به بانک ملی در ۱۳۱۰ ش ۲۳۲
- پ - ۱۹ بخشنامه ی وزارت دارایی جهت تشویق مردم به پس انداز در بانک ملی ۲۳۴
- پ - ۲۰ تأسیس شعبه ی فلاحی بانک ملی در ۱۳۰۸ ش ۲۳۶
- پ - ۲۱ اعلان تشکیل بانک ملی در ۱۳۰۶ ش ۲۳۷
- پ - ۲۲ اساسنامه بانک ملی در ۱۳۱۷ ش ۲۳۸
- پ - ۲۳ پیشنهاد امین الضرب برای تشکیل بانک در ایران ۲۴۸
- پ - ۲۴ شعبه های بانک شاهنشاهی و استقراضی در نقشه ی ایران ۲۵۷
- پ - ۲۵ نمودار وضع بانک ملی ایران از سالهای ۱۳۱۰ تا ۱۳۱۵ ش ۲۵۸
- پ - ۲۶ نمونه ای از گزارش های تجارتخانه ی خسرو شاه جهان و برادران در تهران ۲۵۹
- پ - ۲۷ نمونه ای از گزارش های تجارتخانه ی جمشیدیان در تهران ۲۶۰
- پ - ۲۸ نمونه ای از گزارش های بانک عثمانی ۲۶۱
- پ - ۲۹ تصویر کاروان حمل سکه های نقره در محوطه بانک شاهنشاهی ۲۶۲
- پ - ۳۰ تصویری از ساختمان مرد و باغ ملی تهران (بانک ایران و انگلیس سابق) ۲۶۳
- پ - ۳۱ نمونه هایی از اسکناس های بانک شاهنشاهی در ایران ۲۶۴

- پ - ۳۲ نمای اولین شعبه بانک پهلوی قشون (سپه) در ۱۳۰۴ ش ۲۶۸
- پ - ۳۳ نمونه ای از قبض رسید سهام بانک ملی مربوط به سال ۱۳۲۴ ق ۲۶۹
- پ - ۳۴ نمای بانک ملی ایران در ابتدای تأسیس ۲۷۰
- پ - ۳۵ نخستین اسکناس های بانک ملی ایران ۲۷۱
- پ - ۳۶ نمای سیستمیک بانک ملی در خیابان فردوسی تهران ۲۷۵
- پ - ۳۷ تصویری از حسین علاء مدیر کل و رئیس هیئت مدیره بانک ملی در سالهای ۱۳۱۲ تا ۱۳۲۱ ش ۲۷۶
- پ - ۳۸ تصویری از امیر خسروی مدیر کل بانک ملی ایران در سالهای ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۸ ش ۲۷۷
- پ - ۳۹ تصویری از مرتضی بیات رئیس شورای عالی بانک از ۱۳۱۷ تا ۱۳۲۲ ش ۲۷۸
- منابع و مأخذ ۲۷۹
- چکیده انگلیسی ۲۸۹

چکیده

بانک و بانکداری از جمله مباحثی است که جهت شناخت و تبیین اوضاع اقتصادی - اجتماعی و نحوه ی معیشت مردم یک جامعه، پرداختن به آن ضروری به نظر می رسد. لذا، در پایان نامه حاضر سعی شده است، که با نگاهی به گذشته بانک و بانکداری در ایران و جهان به بررسی نقش بانک و نظام صرافی در کشور ایران با تکیه بر دوره ی معاصر یعنی از زمان ناصری تا سال ۱۳۳۰ ش، پرداخته شود. زمینه های شکل گیری اولین بانک به شکل امروزی آن و نقش دولت های استعمارگر انگلیس و روسیه و رقابتهای این دو کشور و همچنین، تبعات مثبت و منفی شکل گیری بانک و بانکداری به شکل امروزی، از جمله اهداف عمده تحقیق حاضر به شمار می رود، که در جهت نیل به این هدف سعی شده تا با مراجعه به منابع اصلی و مکمل، هرچه بیشتر این موضوع تبیین و روشن گردد. البته، جهت روشن شدن زوایای کامل و بیشتر آن نیاز به تحقیقات مستقل، ضروری به نظر می رسد.

کلید واژه: بانک، بانکداری، صرافی، برات، اسکناس، بانک استقراضی، بانک شاهنشاهی، بانک ملی

یکی از فعالیت های عمده و مرتبط با اقتصاد هر کشور، بانکداری است. امروزه این پیوند آن چنان مستحکم است که بدون وجود سیستم بانکداری، امکان دسترسی به توسعه اقتصادی پایدار ممکن به نظر نمی رسد. اما بانکداری نهاد عظیم و قدرتمندی است که آن را می توان شکل تکامل یافته صرافی و عملیات پولی - اعتباری در دوران قدیم دانست. نامی که با تأثیرپذیری از شرایط سیاسی و اقتصادی تاریخ ایران، ادوار ضعف و شکوفایی را پشت سر گذاشته و در روند تحولات مالی به شکل امروزی در آمده است.

به گواهی تاریخ، پیدایش صرافی به عنوان یک حرفه، ناشی از نیاز مردم به تعیین وزن و عیار مسکوکات بود، زیرا ناآگاهی از وزن و عیار صحیح سکه می توانست بر روند مناسبات بازرگانی و روابط پولی اثری زیانبار داشته باشد. بنا به نوشته مورخان، طلعه ایجاد نوعی از نظام شبه بانکداری در تاریخ ایران به روزگار هخامنشیان باز می گردد، در آن زمان، فعالیت بانکداری یا از دید مردمان قدیم، صرافی، عمدتاً از شیوه های مبادلات پولی متداول در تمدنهای میان رودان (بین النهرین) و بویژه نظام اقتصادی بابل تقلید شده بود. این شیوه ها و نظامات مالی با نظارت امپراتوریهای عهد باستان ایران، چنان مؤثر و خلاق عمل می کرد که در مقطع تاریخی ایران اسلامی نیز، اقتباس پذیر و کارآمد تلقی گردید. در روزگار زمامداری ساسانیان به دلیل گسترش شهرنشینی، صرافی و عملیات پولی و رهنی توسعه فراوان یافت. به گونه ای که ارسال پول از نقطه ای به نقطه دیگر به وسیله برات به سهولت انجام می شد. حتی اشاعه احکام فقهی در باب پول و ربا و... چندان مانع حرکت نظام شبه بانکی در ایران نشد.

لذا بانکداری ایرانی طی دوره های حاکمیت دودمانهای متعدد تاریخ میانه ایران، منحصر به فعالیتهای صرافان بود. در این دوران هیچ مؤسسه ای دولتی در امر بانکداری در کشور فعالیت نداشت و نقل و انتقال وجوه در داخل و خارج به وسیله صرافان انجام می گرفت. به قسمی که هم زمان با تکامل این حرفه، تخصصی شدن و تقسیم کار میان آنها نمایان شد. لذا بعضی از آنها صرفاً به مبادله پول می پرداختند و عده ای با عملیات کارگشایی در قبال اخذ وثیقه به افراد وام می دادند. گروهی بروات را تنزیل می کردند و عده هایی در زمینه معاملات اوراق تجاری فعال بودند.

در اواخر سده ۱۳ ق / ۱۹ م، پیش از آنکه یک بورژوازی بومی با سرمایه ایرانی و پشتوانه نیرومند ملی پا بگیرد و بانک های ایرانی برای آبادانی و سربلندی کشور ایران بنیان نهاده شوند، بیگانگان و استعمارگران با اخذ امتیاز راه اندازی بانک موفق شدند تا دایره نفوذ سرمایه داری زیان بار خارجی را گسترش دهند و باعث وابستگی اقتصاد ایران به نظام

سلطه شوند. به همین سبب حرفه صرافی در رقابت با بانک شاهنشاهی و استقراضی که علاوه بر آشنایی با فنون جدید بانکداری، از حمایت نظامهای سیاسی نیز برخوردار بودند؛ دچار ورشکستگی شد و دیگر هیچ گاه نتوانست نقش پیشین خود را بازیابد. ولی خوشبختانه، بانک ملی به عنوان نمودی از روحیه وطن پرستی مشروطه خواهان در کشور پا گرفت و تأسیس آن به ایجاد اعتماد به نفس در سرمایه داری داخلی و لغو امتیازات زیانبار اقتصادی کمک نمود. حتی به وضع نابسامان اقتصادی تا حدی پایان داد. بدین ترتیب، بانک ملی توانست با به کار انداختن منابع عظیم مالی در استحکام بنیان اقتصادی ایران گام های ارزنده ای بردارد و به وسعت و اقتداری که لازمه هدایت سیاست پولی و بانکی کشور بود، برسد.

هدف پژوهش:

تردید نیست که پیشگامان بانکداری به شیوه نوین و امروزی اروپاییان بودند، در حالی که بانکداری نوین در ایران در دهه های نخستین سده ۱۴ قمری / اواخر قرن ۱۹ میلادی شکل گرفت. در مدتی که پیشرفت های علمی و اصلاحات اساسی در عرصه های سیاسی و اقتصادی در تمدن غرب شکل می گرفت؛ ایران از بیشتر جریانهای پویا و سازنده اقتصادی بی خبر و برکنار ماند. به همین دلیل، بررسی بانک و بانکداری ایرانی بالاخص در دوره انحصار سرمایه داری تجاری به دست بیگانگان، ما را به شناخت علل عقب ماندگی اقتصادی و فقدان بانکداری به شیوه صحیح و علمی در زمان قاجار، رهنمون می سازد و راهکارهای سازنده را برای ساختارهای آتی در اختیارمان قرار می دهد. بدین خاطر نگارنده موضوع «بانکداری در ایران تا شهریور ۱۳۲۰ ش» را برای تحقیق پایان نامه خویش برگزید. در این پژوهش سعی شده، تا با مروری گذرا بر تحولات بانکداری دوره های گذشته تاریخ ایران و جهان، ضرورت های تأسیس بانک، که بدون شک موجودیتش با حیات اقتصادی نوین ایران در ارتباط مستقیم و آشکار است - به حوضه بحث و نقد و بررسی گشانده شود.

پرسشها و فرضیات تحقیق

فرضیه هایی که در این پژوهش نگارنده در پی روشن نمودن آن می باشد، تا حدودی شامل پرسش های از این دستند:

۱- روند شکل گیری بانکها به شیوه نوین در ایران چگونه می تواند ارزیابی شود؟

۲- چه عواملی در سرعت بخشیدن به فعالیتهای سرمایه داری انگلیسی و روسی در زمینه های تجاری و نظام

بانکی ایران مؤثر بوده است؟

۳- چرا ایده و آرمان مشروطه خواهان در تأسیس بانک ملی به سرعت جامه عمل نپوشاند؟

۴- نخستین بانکهای ایرانی تا چه میزان در تصمیم گیریهای نظام حکومتی تأثیر داشته اند؟

گرچه پاسخ جامع و کاملاً مستند به این دست پرسشها به زمان و تحقیق بیشتری نیاز دارد؛ لیکن می توان چنین گفت:

۱- با توجه به پایداری و کارائی نسبی نظام شبه بانکی یا صرافی در ایران زمین، روند شکل گیری بانکداری نوین

تنها می توانست در پرتو ایجاد مناسبات همه جانبه با تمدن غرب شکل گیرد و به شکلی مدرن از صرافی تبدیل

شود.

۲- به نظر می آید توان مدیریتی بالا و سیاست زیرکانه کارگزاران استعمار در جلوگیری از نمو مؤسسات اقتصادی

نیرومند داخلی، نفوذ در هیئت حاکمه ایران و امتیازاتی که سرمایه داران خارجی در رقابت با یکدیگر از دولت

ایران دریافت می داشتند، از عللی بوده است که باعث تسریع پویش های بانک های خارجی گردید.

۳- ظاهراً مشکلات عدیده ی فراروی نظام مشروطه، فراهم نشدن سرمایه ی کافی جهت تأسیس بانک و عدم

شکل گیری شرایط مناسبی همچون شرایط دهه ی آغازین سده ۱۴ شمسی، هم زمان با ظهور شبه مدرنیسم

رضاخانی، می تواند پاسخ پرسش بالا باشد.

۴- هر چند تأسیس بانکهای ایرانی ضرورت توسعه اقتصادی دولت جدید (پهلوی) تلقی می شد، اما بی تجربگی این

بانکها و مشکلات عدیده آنها نظیر، ناچیز بودن میزان اعتبارات اعطائی، بالا بودن نرخ بهره و... نه تنها مانع

پذیرش آنها از سوی فعالان بومی اقتصادی می شد، بلکه خواسته های آرمان گرایانه دولت را نیز برآورده

نمی ساخت.

فصل های پژوهش

تدوین این رساله در ۷ فصل صورت پذیرفت:

فصل اول: به پیشینه ی بانکداری در ایران و جهان پرداخته می شود و نحوه ی نقل و انتقالات پولی در دوران

قدیم مورد بررسی قرار می گیرد.

فصل دوم: با عنوان بانکداری (صرافی) و پویش های ماقبل سرمایه داری در ایران، به بررسی بانکداری (صرافی)

از استیلای اعراب تا روی کار آمدن قاجارها پرداخته می شود.

فصل سوم: صرافی و بانکداری ایران در دوران رشد سرمایه داری از صعود قاجاریه تا تأسیس نخستین بانک ها

در ایران مورد بحث قرار می گیرد.

فصل چهارم: به بررسی زمینه های تأسیس بانک شاهنشاهی و فعالیت های این بانک در ایران پرداخته می شود.

فصل پنجم: با عنوان بانک استقراضی روس، به شکل گیری این بانک و رقابتهای آن، با بانک شاهنشاهی

پرداخته می شود.

فصل ششم: با عنوان دیگر بانک های خارجی، به بحث در مورد بانک های عثمانی و بانک آلمان می پردازد.

فصل هفتم: تأثیرات مجلس اول و نقش آن در تأسیس بانک ملی، روند شکل گیری این بانک، و تأسیس نخستین

بانک های دولتی در ایران مورد بررسی قرار می گیرد.

پیشینه‌ی تحقیق

از مطرح‌ترین پژوهش‌هایی که در مورد بانکداری در ایران نگاشته شده است، کتاب تاریخ بانک استقراضی روس نوشته‌ی مظفر شاهی است. این نوشتار هر چند دارای جامعیت موضوعی بوده و به شکل منطقی و مستند به تحولات نظام مالی در ایران و به ویژه مسئله‌ی تأسیس بانک استقراضی روس در ایران اشاره کرده است ولی دارای نواقصی نیز هست، از جمله به دلیل گستردگی دوره مطالعه از تفصیل برخی مباحث مهم و حساس در آن اثر مشاهده نمی‌شود، اما از نگاهی دیگر به دلیل اینکه در زمره محدود کتابهایست که به شرح بانکداری ایران پرداخته، حائز اهمیت می‌باشد.

علاوه بر آن آثار دیگری نیز در مورد بانک و بانکداری به رشته‌ی تألیف در آمده. اما اکثر آنها به شرح مختصری در مورد نظام بانکی ایران پرداخته‌اند و به صورت کامل تحلیل مبسوط در این زمینه ارائه نداده‌اند. همچنین کتابهایی که به طور خاص به بررسی بانکداری در ایران بپردازد، به تعداد محدودی به رشته نگارش در آمده است. از منابع مورد توجه دیگر در این زمینه، می‌توان به روزنامه‌های منتشر شده‌ی عصر قاجار چون، روزنامه حبل‌المتین و اطلاعات، که حاوی گزارش‌های متعدد راجع به بانک‌های خارجی و بانک ملی می‌باشد اشاره نمود.

معرفی مهم‌ترین کتاب‌های مورد استفاده:

۱- تاریخچه‌ی سی ساله، نوشته عبداللہی جهانشاهی، که به طور خلاصه بانکداری در زمان گذشته را مورد بررسی قرار داده و در پی آن نیز، به نظام بانکی ایران در دوره قاجار و پهلوی می‌پردازد. آنچه بدنه اصلی این نوشتار را شکل می‌دهد، پرداختن به فعالیت‌ها و سیستم اداری بانک ملی در خلال سالهای (۱۳۰۷-۱۳۳۷) است. لذا در آن تحلیل داده‌های تاریخی کمتر مشاهده می‌شود. اما از نظر آشنایی با نظام بانکداری ایران در گذشته حاوی اطلاعات سودمندی می‌باشد و از اهمیت خاصی در این زمینه برخوردار است.

۲- کتابهایی که در باب امور اقتصادی و مالی اواخر قاجاریه انتشار یافته است و مطالب سودمند در آنها یافته می‌شود. پراهمیت‌ترین این آثار، گنج‌شایگان از سید محمد علی جمال زاده، عصر بی‌خبری یا تاریخ امتیازات در ایران از ابراهیم تیموری است.

روش پژوهش

اساس کار در این پایان نامه همچون سایر تحقیقات علوم انسانی و تاریخ، برخورداری از روش تحقیق اسنادی و مطالعات کتابخانه ای است. لذا کوشش شده تا با گردآوری، پالایش و دسته بندی داده های تاریخی و با کمک گرفتن از انواع منابع، تحقیقات و اسناد و شواهد گوناگون در دسترس، اطلاعات مرتبط با موضوع رساله فوق، در قالب نوشتاری علمی و مستند و مستدل تقدیم اهل نظر گردد.

تحولات اقتصادی در تاریخ می پردازد، را به سهولت نمی توان در بسیاری از کتابها بویژه منابع دست اول تاریخی یافت. از این رو که مورخان ایام گذشته در پرداختن به جزئیات امور اقتصادی و مالی مردم ضرورتی نمی دیدند. لذا یافتن شواهد و مصادیق تاریخی برای بررسی روند دگرگونی های نظام بانکی و صرافی ایران کاری به غایت دشوار بوده است. از سوی دیگر در برخی ادوار تاریخی دچار خلاء اطلاعات هستیم و اسناد و مدارک مکفی یا در دست نیست یا جستجو و کشف آنها از کشف یک سرزمین ناشناخته دشوارتر است.

با این حال، شاید بتوان برای این پایان نامه، نکات مثبتی نیز پیدا کرد و برشمرد. هر چند قضاوت نهایی با خوانندگان و صاحبان اندیشه است، ولی نگارنده اذعان می دارد. که کوشیده است تا حد امکان تصویری نسبتاً کامل و سودمند از اوضاع و نظامات مالی و اقتصادی ایران از گذشته دور تا پایان دوره پهلوی اول ارائه نماید. برای انجام این وظیفه تلاش شده تا داده های موثق تاریخی مورد استفاده قرار گیرد و گزارشی تفصیلی و مستدل از روند تغییرات نهاد مالیه ایران بویژه در دوران معاصر تاریخ ایران عرضه گردد.